

Åbo Akademi

Platsanknytning och hembygds känsla i skärgårds- och landsbygdsområden

Erfarenheter från SALT-nätverkets pilotprojekt för hembygdsfostran

Kenneth Nordberg
2024-05-13

Innehåll

1. Inledning	2
2. Hembygds känsla, samskapande och landsbygdsutveckling	4
2.1 Hembygdsfostran genom samskapande.....	5
2.2 Diffusion av innovationer.....	7
2.3 Fallstudierna	7
3. Erfarenheter av att utveckla modeller för hembygdsfostran.....	9
3.1 Skärgårdshavets biosfärområde	9
3.2 SALT-kommunerna	11
3.2.1 Lapträsk.....	11
3.2.2 Vörå	12
3.2.3 Malax.....	12
3.2.4 Nådendal.....	13
3.2.5 Enonkoski	14
4. Diskussion.....	15
5. Slutsatser och rekommendationer.....	18
Litteraturlista	20

1. Inledning

Livskraftiga landsbygdsområden kännetecknas ofta av en balans mellan ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet. Det handlar inte bara om att ha tillgång till arbetstillfällen och offentliga tjänster, utan också om att främja social sammanhållning, kulturellt utbyte och miljömässig hänsyn. När det gäller landsbygdsområden är resiliens i stor utsträckning beroende av förmågan att upprätthålla och utveckla en levande gemenskap över tid. Livskraft på landsbygden är på så sätt knutet till att människor känner en känsla av gemenskap och tillhörighet till sitt lokala samhälle och att de har möjlighet att påverka beslutsfattandet som rör deras livsmiljö.

Gemenskapen på landsbygden har genomgått förändringar över tid. Arbete och fritidsaktiviteter engagerar människor inte bara på sin bostadsort utan även på andra platser, vilket samtidigt berör olika sociala grupper (Riukulehto, 2013). Traditionen att dagligen umgås med grannarna har successivt minskat (Nordberg et al., 2023). För att stärka livskraften hos lokala samhällen på landsbygden är det av betydelse att förstå denna förändring i gemenskapens dynamik och hur människor i allmänhet knyter band och förankrar sig till platser. Det finns följaktligen anledning att fundera på det första steget i att främja den lokala livskraften: hur kan anknytningen till platsen främjas?

Marginalisering av ungdomar, ökande psykiska problem och bristen på representation inom traditionella politiska kanaler har samtidigt framträtt som betydande utmaningar för samhällsutvecklingen. Samhället blir alltmer mångfacetterat och differentierat, med ungdomar som tillhör varierande sociala kontexter (Leino & Puumala 2020). Särskilt marginaliserade ungdomar är svåra att nå, och Brady et al. (2020) beskriver hur de känner sig alienerade, att de anser att offentlighetens angelägenheter inte angår dem. Samhällsattityder, -övertygelser och -färdigheter utvecklas under tonåren/de unga vuxenåren och har visat sig ha betydande inverkan på samhällsdeltagandet genom hela livet (Finlay et al. 2010). Följaktligen har forskare argumenterat för att ungdomar bör ges möjlighet till alternativa sätt att delta när samhällsfrågor behandlas (Chaskin et al. 2018), inte minst i deras lokala kontext, med syfte att utveckla deras kapacitet som sociala aktörer (Flanagan & Levine, 2010).

Temanätverket SALT (Skärgård och landsbygd i samverkan – Saaristo ja maaseutu yhteistyössä) har under åren 2022–2024 haft som syfte att främja barn och ungas hembygdsidentitet, välbefinnande och delaktighet i skärgården och på landsbygden. SALT har i samarbete med ett urval pilotkommuner utvecklat olika verksamhetsmodeller som främjar utvecklingen av en positiv hembygdkänsla hos barn och unga på landsbygden och i skärgården. Motivet till att främja hembygdkänsla är mångbottnat. Det omfattar dels att främja utvecklingen av individen, de ungas personliga identiteter, självkänsla och välmående. Unga människor som identifierar sig med det lokala samhället är också mer benägna att delta i gemensamma och samhällsfrågor, vilket är viktiga steg i utvecklingen av individer med kapacitet att bli sociala aktörer. Dels är utvecklingen av hembygdkänsla viktig för de lokala samhällenas utveckling. Hembygdkänsla stärker gemenskapen och viljan att göra insatser för lokalsamhällets utveckling, samtidigt som den ökar benägenheten att individer återvänder efter till exempel studier annanstans. Sådana faktorer är särskilt avgörande för små och perifera skärgårds- och landsbygdssamhällen med ett fåtal och minskande antal aktiva individer.

Platsanknytningens betydelse för både individer och samhällen i stort är på så sätt välomvittnat. Mindre fokus har dock legat på att studera insatser för att främja anknytningen. Fokus i den här rapporten kommer således inte att ligga på de ungas utveckling, utan på de processer som SALT-nätverket initierat i ett urval av pilotkommuner. Pilotkommunerna fick i uppgift att utveckla pedagogiska helheter för hembygdsfostran. SALT har utgått från den så kallade Biosfärakademi som Skärgårdshavets biosfärområde har utvecklat. Skärgårdshavets biosfärområde är ett av UNESCO:s biosfärreservat och är

beläget i skärgårdsområdena i Pargas stad och Kimitoöns kommun. Biosfärademien genomför verksamhet för barn och unga från småbarnspedagogik upp till unga vuxna och har bland annat som syfte att stärka ungas känsla och lokaltillhörighet genom att utveckla pedagogisk och fostrande verksamhet kring natur, miljö och kultur.

De pilotkommuner som deltog i SALT-nätverket fick stöd av de pedagogiska verktyg och modeller som Biosfärademien utvecklat. Samtidigt påtalade SALT-nätverket nödvändigheten att kommunerna utvecklar platsspecifika modeller som lyfter fram den egna hembygdens särskilda karaktär. SALT betonade särskilt att utvecklingen av verktygen inte skulle vara en angelägenhet enbart för bildningssektorn, de berörda skolorna och lärarna, utan att kunskapen om det lokala samhällets karaktär måste sökas i lokalsamhällena, till exempel i aktiva lokala föreningar. De lokala processer som initierats i SALT-nätverket kom därför att involvera ett samarbete mellan kommun, skola och föreningar, ofta involverande flera kommunala sektorer. Att studera insatser för att främja platsanknytning kommer därför inom ramen för den här studien att främst ligga på att studera samspelet mellan olika aktörer för att utveckla modeller för hembygdsfostran.

Det material som kommer att användas består i huvudsak av en analys av utvecklingsprocesserna i de berörda pilotkommunerna. Därutöver kommer utvecklingen av samarbetet mellan Skärgårdshavets biosfärområde och Pargas och Kimitoön att utnyttjas för att visa på karaktären i mer framskridna processer. Syftet med studien är att dra lärdomar av dessa processer, att identifiera hinder och möjliggörande faktorer, för att kunna ge rekommendationer om hur hembygdsfostran och platsanknytning kan främjas.

Rapporten fortsätter med en kort teoretisk bakgrund till platsanknytning, hembygdsfostran och landsbygdsutveckling och fortsätter sedan med att presentera fallstudierna och de processer som de berörda kommunerna genomfört. Sedan följer en kort diskussion och slutsatser. Rapporten avslutas med rekommendationer.

2. Hembygdkänsla, samskapande och landsbygdsutveckling

Hembygd är mer än bara födelseplatsen eller bostadsorten; hembygden omfattar många dimensioner och bygger på individuella erfarenheter i rum och tid. Inom forskningen om hembygden har en teori utvecklats som betonar varje individs personliga erfarenhet av rum och tid (Suutari et al. 2021). Begreppen rum och tid erbjuder en teoretisk ram för att förstå upplevelser, men för att förstå upplevelserna behövs mer strukturerade begrepp såsom händelser och platser. En plats uppstår när något meningsfullt upplevs i rummet, och en händelse gör ögonblicket meningsfullt. Platsen och händelsen vävs samman, och när människor berättar om saker som är viktiga för dem talar de också om platser och händelser. Minnen och landskap är subjektiva och varierar mellan individer. Hembygden består av personliga minnen, upplevda landskap samt berättelser från andra och traditioner som upprätthålls av samhället. Genom dessa lager bildas hembygden under en persons hela livshistoria.

Hembygdsfostran syftar till att skapa en stark så kallad sense of place, platskänsla på svenska (Raymond et al. 2021). Platskänsla är en känsla av förankring, tillhörighet och identitet som en individ eller gemenskap upplever gentemot en specifik plats. Det innebär att en person har en djup känslomässig koppling till platsen, vilken kan vara formad av personliga erfarenheter, minnen, kulturella och historiska betydelser samt sociala band. Platskänsla handlar om mer än bara den fysiska miljön; det innefattar även symboliska och känslomässiga dimensioner av platsen för individen eller gruppen. Det kan uttryckas genom en känsla av trygghet, hemkänsla och samhörighet med platsen samt en önskan att vårda och bevara dess unika karaktär och identitet.

Platskänsla är ett övergripande begrepp som innefattar både platsanknytning (place attachment) och tillhörighetskänsla (sense of belonging), samtidigt som det också sträcker sig bortom dem. Platsanknytning är en del av platskänslan och handlar om den emotionella kopplingen en individ har till en specifik plats. Det innefattar känslor av tillhörighet, trygghet och engagemang gentemot platsen, vilket kan vara formad av personliga erfarenheter, minnen och relationer till platsen. Platsanknytning relateras också till platsberoende, det vill säga att individen eller gruppen är beroende av platsen, framför allt för sitt uppehälle. Tillhörighetskänsla är en persons upplevelse av att vara en del av en gemenskap eller en plats. Det handlar om en känsla av att vara välkommen, accepterad och inkluderad i gemenskapen som är knuten till den specifika platsen. Tillsammans formar dessa aspekter en individs övergripande upplevelse och förståelse av platsen och dess betydelse i deras liv.

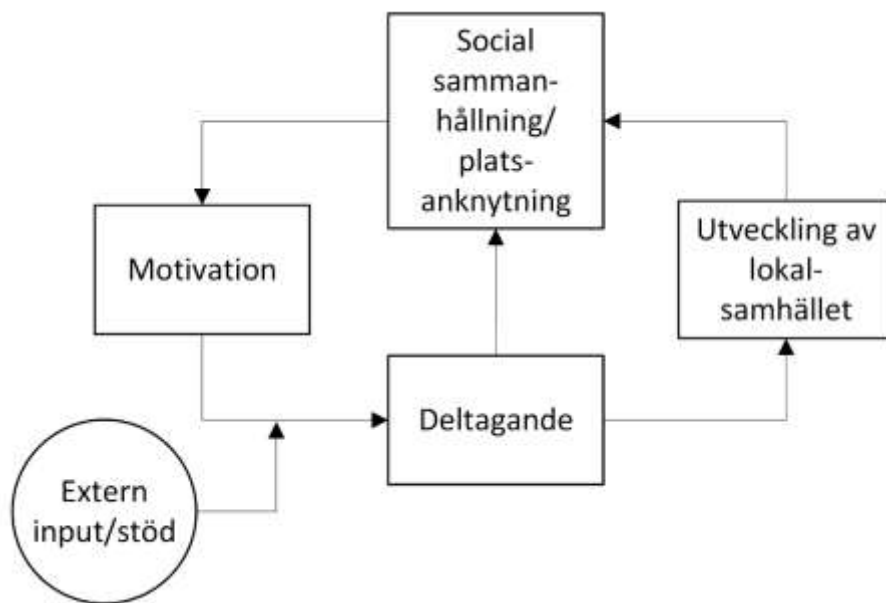
När ungdomar känner en stark koppling till sin hembygd, känner de sig mer rotade och engagerade i dess framtid. De ser inte bara platsen som en del av sin historia utan också som en del av sin identitet och självförståelse. Detta kan öka deras motivation att bidra till gemenskapens utveckling och trivsel. För att främja ungdomars platskänsla är det viktigt att erbjuda dem möjligheter att uppleva och engagera sig i sin hembygds kultur, traditioner och samhällsliv. Genom att skapa evenemang, aktiviteter och projekt som involverar ungdomar och ger dem en känsla av delaktighet och stolthet över sin plats kan man stärka deras band till hembygden och öka deras vilja att återvända efter att ha lämnat för studier eller arbete.

Här behövs också en förståelse för hur utvecklingsprocesser sker på landsbygden. Nyendogen utveckling har i landsbygdsforskningen varit det dominerande synsättet på hur landsbygdsutveckling bör genomföras. Det innebär en utveckling som kombinerar både exogena och endogena faktorer (Ray 2006; Bosworth et al. 2016). Exogena faktorer är externa påverkningar såsom globala trender, politiska beslut och ekonomiska förändringar som påverkar landsbygdens utveckling. Endogena faktorer är interna resurser, kapaciteter och initiativ som finns inom själva landsbygdssamhällena. Nyendogen utveckling innebär att man inte bara tittar på hur yttre krafter påverkar landsbygden, utan också erkänner den inre potentialen och dynamiken som finns inom samhällena själva. Det handlar om att

låta lokala aktörer ta en aktiv roll i utformningen och genomförandet av utvecklingsstrategier, samtidigt som man tar hänsyn till de bredare sammanhangen och påverkningar utifrån. Exempelvis kan nyendogen utveckling innebära att lokala samhällen driver egna initiativ för att främja turism, hållbar energi, lokal produktion eller kulturprojekt, samtidigt som de samverkar med externa aktörer såsom myndigheter, näringsliv, kunskapsorganisationer eller ideella organisationer för att få stöd och resurser.

Den här kombinationen av exogena och endogena faktorer gör att man får en mer holistisk och hållbar syn på landsbygdens utveckling, där man tar hänsyn till både de bredare strukturerna och de lokala dynamikerna. Det möjliggör också en större mångfald av perspektiv och strategier för att främja landsbygdens välbefinnande och tillväxt. Landsbygdsutveckling ska enligt det här synsättet således både bygga på lokalsamhällets inre kraft och resurser, och att dessa stärks och utvecklas, och på att utnyttja externa resurser och expertis. Den nyendogena utvecklingsmodellen är synlig i de fallstudier som senare kommer att studeras och utgör på så sätt en relevant fond för analysen av de studerade utvecklingsprocesserna.

Figur 1 visar hur platsanknytning och social sammanhållning ger motivation att delta i det lokala samhällets gemensamma angelägenheter och att detta engagemang leder till starkare platsanknytning, vilket i sin tur stärker motivationen ytterligare. Extern input, till exempel SALT-nätverkets roll i de kommunala processerna, kan stärka motivationen att delta och utveckla platsanknytningen. Resultatet blir en positiv utvecklingscirkel som gagnar både lokalsamhället och de enskilda individerna. Hembygdsfostran, som den förstås inom ramen för denna studie, syftar till att inkludera barn och unga i denna cirkel.

Figur 1. Deltagande i utveckling av lokalsamhället förstärker social sammanhållning och platsanknytning och motivationen att delta.

Efter att ha definierat begreppen hembygds- och platskänsla samt hur dessa kan förstärkas, kommer det följande avsnittet att diskutera strategier för att främja deras utveckling.

2.1 Hembygdsfostran genom samskapande

Samskapande (co-creation) är ett begrepp som blivit allt mer centralt inom forskningen om offentlig förvaltning. Samskapande anses göra den offentliga sektorn mer responsiv och förbättra kvaliteten och kreativiteten i offentlig tjänstleverans, planering och problemlösning genom att involvera relevanta och

berörda aktörer, inklusive lekmän såsom användare, medborgare, lokalsamhällen och civilsamhällets organisationer, i distribuerade samarbetsprocesser där problem definieras och nya djärva lösningar designas och genomförs (Osborne och Strokosch 2013; Voorberg, Bekkers och Tummers 2015; Brandsen, Steen och Verschuere 2018; Ansell och Torfing 2021). Forskningen på samarbete i offentlig förvaltning är omfattande och har lyft fram en rad olika begrepp, som co-production, co-management, och co-governance. Co-creation utmärker sig genom att det sätter ribban högt för samarbetet, att idealet är en jämbördig process där alla parter deltar från början till slut och där myndigheten inte innehar en särskild position. Samskapande har omsatts också i praktiken, även om det fulla idealet ofta inte uppnås. Här utgör samskapande-begreppet en god utgångspunkt för analysen av de processer som omfattas i studien.

Samskapande mellan kommuner och lokalsamhällen innebär en aktiv och ömsesidig process där både offentliga myndigheter och lokala invånare samarbetar för att utveckla och förbättra samhället. Det innebär att man arbetar tillsammans för att identifiera behov, generera idéer, planera och genomföra projekt eller initiativ som syftar till att adressera gemensamma utmaningar, främja lokal utveckling och öka delaktighet och engagemang från invånarna. I forskningen på offentlig förvaltning betraktas samskapande som en potentiell lösning på polarisering, politiskt missnöje och brist på förtroende, särskilt när det gäller att hantera komplexa och svårlösta problem (Ansell & Torfing, 2021). Vi ser samskapande i sin ideala form som den högsta formen av intressentdeltagande (Baines et al., 2023; Fox et al., 2021) för att göra offentliga tjänster bättre för både enskilda personer och allmänheten. Det handlar om att samarbeta på ett sätt som balanserar makten och ger alla en verklig chans att påverka, baserat på att bygga relationer och samarbeta för att öka värdet av tjänster (Baines et al., 2023; Fox et al., 2021). Samskapande anses ha potential att bredda inkluderingen, att bland annat inbegripa marginaliserade individer och samtidigt utnyttja de digitala kanaler där medborgarna befinner sig.

Samskapande mellan kommuner, skolor och lokalsamhället för att utveckla undervisning med fokus på hembygdsfostran torde vara viktigt även för att skapa meningsfulla och relevanta lärandemiljöer. Baserat på tidigare forskning (bl.a. Ansell & Torfing 2021; Nordberg 2022) följer här några centrala möjliggörande faktorer och hinder för ett sådant samarbete:

Möjliggörande faktorer:

- Tillgång till resurser: Med politisk uppbackning och stöd från kommunens ledning kan kommuner tillhandahålla tillräckliga resurser, både ekonomiska och mänskliga, för att stödja samarbetet och genomförandet av projekt relaterade till hembygdsfostran. Kommunen står för en bredd av expertis som kan stöda samskapandeprocesser.
- Ömsesidig respekt och förståelse: En grundläggande förutsättning är att kommunen, skolorna och lokalsamhället visar ömsesidig respekt och förståelse för varandras roller, behov och prioriteringar.
- Tydlig kommunikation och transparens: Det är viktigt att det finns en öppen och tydlig kommunikation mellan alla parter. Detta inkluderar att informera om mål, förväntningar, resurser och möjligheter för samarbete.
- Inkluderande processer: Alla berörda parter bör ges möjlighet att delta i planerings- och beslutsprocesser för att säkerställa att olika perspektiv och erfarenheter tas hänsyn till.
- Flexibilitet och anpassningsförmåga: Det är viktigt att vara flexibel och kunna anpassa sig till förändrade förutsättningar och behov från både skolor och lokalsamhället under samarbetets gång.

Hinder:

- Byråkrati och administrativa hinder: Ofta kan administrativa processer och regelverk inom kommunen utgöra hinder för effektivt samarbete. Detta kan inkludera långa beslutsvägar, särskilt när flera kommunsektorer är involverade.
- Bristande resurser: Brist på resurser, både ekonomiska och mänskliga, kan begränsa möjligheterna till samarbete och genomförande av projekt relaterade till hembygdsfostran.
- Olika prioriteringar och intressen: Kommuner, skolor och lokalsamhället kan ha olika prioriteringar och intressen vilket kan göra det svårt att enas om gemensamma mål och genomförandeplaner.
- Motstånd mot förändring: Det kan finnas motstånd mot förändring och nya idéer, både inom kommunen och bland lokalsamhällets aktörer, vilket kan försvåra samarbetet och implementeringen av nya undervisningsmetoder. Nya handlingsmodeller kan bryta mot etablerade normer och traditioner, samtidigt som det tar tid och resurser och resultatet är osäkert.
- Bristande kommunikation och förståelse: Missförstånd och bristande kommunikation mellan parterna kan leda till att samarbetet inte når sin fulla potential och att målen för hembygdsfostran inte uppfylls på ett tillfredsställande sätt.

2.2 Diffusion av innovationer

SALT-nätverkets spridning av Biosfärademins modell kan liknas vid hur innovationer sprids. Det är därför även väsentlig att i korthet beskriva Everett Rogers (Rogers 1983) innovationsdiffusionsteori. Rogers teori har haft central betydelse inom samhällsvetenskapen för att förstå processen genom vilken nya idéer, produkter eller teknologier sprids och integreras inom en befolkning eller en organisation. Enligt denna teori genomgår en innovation en serie av faser, från introduktion och acceptans till vidare spridning och implementering. Teorin identifierar ett antal faktorer som påverkar innovationsdiffusionen, bland annat kommunikation, sociala nätverk, adopterandets relativa fördelar, kompatibilitet, enkelhet och möjlighet till utvärdering. Till exempel är det viktigt vilken roll personen som sprider innovationen har, att dess nytta är förståelig för mottagaren, och att nyttan överensstämmer med mottagarens behov. En viktig aspekt är även adoptionsprocessen, där individer eller grupper går igenom olika faser innan de antar en innovation.

Förståelsen för dessa faktorer och processer är central för att analysera spridningen av teoretiska modeller i kommuner. Kommuner är komplexa organisationer, hierarkiska, med tjänstepersoner med vissa maktutrymmen, med politiker som sitter på den absoluta makten, med invånare som inte påverkar kommunen enbart genom röstning i val, och med praktiker som i sin yrkesroll har en viss autonomi. Genom att undersöka hur olika kommuner anammar och anpassar en teoretisk modell över tid kan vi få insikter i vilka mekanismer som påverkar spridningen och anpassningen av innovationen på lokal nivå.

2.3 Fallstudierna

Erfarenheter från SALT:s pilotkommuner samt Skärgårdens biosfärområde utgör det grundläggande materialet i föreliggande studie. Studien av Biosfärområdets utveckling av Biosfärademin ger inblick i en mer långt gången process än i SALT-kommunerna. För studien av Biosfärademin har totalt åtta intervjuer genomförts, riktade till kommunala tjänstemän, lärare och dagispersonal, biosfärområdets företrädare, samt till externa samarbetspartners. Målsättningen med intervjuerna har varit att teckna en bild av hur biosfärområdets verksamhet utvecklats över tid med särskild fokus på utvecklingen av de pedagogiska modeller som inhyses i Biosfärademin.

I SALT-nätverket har fem pilotkommuner deltagit. Målsättningen i urvalet av kommuner var att inkludera kommuner som representerar skärgårdsmiljöer, landsbygdsmiljöer samt Insjöfinland. Geografisk variation har eftersträvats genom en spridning runtom i Finland och genom att inkludera kommuner av varierande storlek. Eftersom SALT-nätverket fungerat tvåspråkigt har tvåspråkiga kommuner varit att föredra. Utgående från dessa kriterier valde nätverkets projektgrupp ut intressanta kandidater och kontaktade dem fram tills att det eftersträvansvärda antalet pilotkommuner uppnåddes. De flesta kommuner kom att ställa upp, endast ett fåtal tackade nej till erbjudandet. Till pilotkommuner valdes Enonkoski, Vörå, Malax, Nådendal och Lapträsk.

SALT-nätverkets kommunpiloter har genomgått utvecklingsprocesser för att ta fram pedagogiska modeller för hembygdsfostran. Dessa processer har utgjort det centrala studieobjektet i föreliggande studie. En simpel form av processanalys används för att analysera materialet, som har bestått av anteckningar av processernas framskridande, mötesprotokoll, samt diskussioner och presentationer på SALT-nätverkets slutseminarium. Materialet har kompletterats med ett fåtal intervjuer.

3. Erfarenheter av att utveckla modeller för hembygdsfostran

3.1 Skärgårdshavets biosfärområde

Skärgårdshavets biosfärområde bildades år 1994 och har stegvis byggt upp sin verksamhet, till stor del med hjälp av extern finansiering och olika samarbetspartners. Enligt organisationens hemsida arbetar biosfärområdet med hållbarhetens samtliga tre dimensioner, och syftet är att utveckla hållbara lösningar: "På uppdrag av UNESCO fungerar alla biosfärområden som pilotområden, där människan ska kunna bo och utvecklas, samtidigt som samhället kan testa nya modeller för hållbara lösningar gällande både natur, kultur och ekonomi." Biosfärområdets finansiering från UNESCO kanaliseras via NTM-centralen i Egentliga Finland. Finansieringen är ämnad för anställningen av en koordinator, medan verksamheten ordnas genom samarbeten och extern finansiering.

Kommunerna har ända från början varit centrala samarbetspartners. När biosfärområdet bildades fanns det åtta kommuner i Åboland, efter kommunsammanslagningen 2009 endast två, Pargas och Kimitoön. Före sammanslagningen inhyestes Biosfärområdet i samkommunen Region Åboland, som var ett samarbetsorgan för de åboländska kommunerna, vilket en intervjuad beskriver som en tid då samarbete med kommunerna blev etablerat, i huvudsak genom olika utvecklingsprojekt. Efter kommunsammanslagningarna placerades Biosfärområdet i Pargas stads regi, med motiveringen att en överväldigande del av Biosfärområdets geografiska utsträckning finns inom stadens gränser, medan Kimitoön endast omfattas av en mindre del av området.

En väsentlig konsekvens av den här förändringen var, som en intervjuad beskriver det, att det blev "svårare att vara närvarande" i båda kommunerna. I det tidigare upplägget med små kommuner som ägare till Region Åboland så fanns det en kontakt direkt till kommundirektörerna, medan kontakten till två betydligt större kommunorganisationer innebar att det fanns större svårigheter att "kommunicera idén och betydelsen av biosfärområdet" och få den idén att etablera sig i kommunorganisationen. Resultatet blev, som ett flertal intervjuade beskriver, att Biosfärområdet och dess verksamhet fick en tydlig tyngdpunkt i Pargas, delvis på grund av att merparten av skärgårdsområdet ligger inom Pargas gränser, men också på grund av den rent fysiska närheten till Biosfärområdets organisation. En intervjuad vid Kimitoöns kommun uttrycker det på följande sätt: "De är ju en del av Pargas organisation också på ett sätt. Då blir det lätt out of sight, out of mind". En annan intervjuad menar också att det "handlar ju om personer, att om det är någon som länge haft en viss roll ... och kanske inte sett nytta i det, så kan det gå ganska många år som man inte riktigt vill komma framåt". Att endast en liten del av Kimitoöns kommun är skärgård menar de intervjuade har gjort att sådana frågor inte på samma sätt som i Pargas (eller den tidigare kommunen Dragsfjärd som nu är en del av Kimitoön) varit centrala i kommunens utvecklingsstrategi.

Som en följd har "få saker startat upp först på Kimitoön", enligt en intervjuad, inklusive Biosfärademin, vars utvecklingsprocess är särskilt intressant i sammanhanget av den här studien. Biosfärademin är, enligt Biosfärområdets hemsida, "ett pedagogiskt program för Skärgårdshavets Unesco biosfärområdes verksamhet" som vill "bidra till ett hållbarhetstänk som genomsyrar verksamheten i småbarnspedagogiken, grundskolan och på andra stadiet" och "öka kunskapen om skärgårdens natur och kultur och därmed fördjupa de ungas relation till naturen och närmiljön genom verksamhet som sker i samverkan mellan olika organisationer". Biosfärademin utvecklades i stor utsträckning i samarbete med Pargas bildningssektor, medan "intresset varit svagare" i Kimitoön. Den egentliga utvecklingen inleddes år 2009 i och med Barnkonventionens 30-årsjubileum. Det som kom att bli konceptet "Gäddan och gänget" utvecklades inom ramen för småbarnspedagogiken i Pargas. En föreståndare vid ett daghem fick ansvar för den praktiska utvecklingen av konceptet, i samarbete med

Biosfärområdet och kommunens bildningssektor. I Gäddan och gänget utgör lokala fiskarter fonden för barnens kontakt med näromgivningen.

På liknande sätt har Biosfärademien utvecklats steg för steg med nya verksamheter till att nu omfatta en lärtig ända från småbarnspedagogik upp till unga vuxna. Utvecklingsstegen har på så sätt varit småskaliga till karaktären. En intervjuad berättar att verksamheten hållits på en sådan nivå att de inte behövt behandlas på högre nivå i kommunen, det vill säga i kommunstyrelse eller fullmäktige, vilket den intervjuade menar har gjort att processerna delvis inte fått synlighet och medvetenheten om Biosfärområdet har på så sätt begränsats, men samtidigt har det gjort att processerna varit effektiva då beslutsgången varit kort. Den politiska bekräftelsen för att arbeta med skärgårdsfostran har i stor utsträckning skett genom kommunens strategi, som betonar sådana frågor, och en ledande tjänsteperson menar att det enbart kommit uppmuntrande kommentarer när kommunen arbetar för att främja sådant.

Pargas kommuns ekonomiska satsningar har på så sätt hållits inom bildningens budget, vilket har förenklat processen genom att ledande tjänstepersoner har haft möjlighet att tilldela arbetstid åt de som behövt det. Från administrationens sida har svårigheterna främst handlat om att passa in arbetstid i arbetsbilder som domineras av annat och att få kommunikationen mellan kommunens sektorer, skolorna och biosfärområdet att flyta, att diskussioner förs "i rätt tid".

Det huvudsakliga samarbetet i utvecklingen av Biosfärademins verksamheter har varit mellan Biosfärområdet och bildningssektorns olika enheter. Biosfärområdet har stött kommunernas arbete på olika sätt, inte minst i framtagandet av koncept och material. De har även bidragit med lokal kunskap och nätverksbyggande genom att de "vet vad som är på gång i området ... att koordinera och styra upp och veta vem som är de som kan ha den där kompetensen och expertisen som man söker" (intervjuad lärare). Vissa externa partners har dock varit avgörande när det gäller att hämta in expertis om naturen och biologin i området, särskilt Forststyrelsen och Åbo Akademi. Forststyrelsen har även bidragit med resurser som båtskjutsar. En tjänsteperson vid Pargas kommun menar att föreningar inte varit direkt involverade i utarbetandet av kommunens lärtig, även om föreningar nog är viktiga samarbetsparter för Biosfärområdet över lag.

Kommunernas bildningssektorer har helt naturligt varit de mest aktiva sektorerna när det gäller Biosfärademien. Ändå är Biosfärområdet i Pargas placerat under näringslivssektorn, medan Kimitoöns motsvarande utvecklingsavdelning fungerat som huvudkontakt där. Planeringsavdelningen har också varit aktivt involverad. En representant för Biosfärområdet anser således att organisationen har bred kontaktyta inom kommunerna. På senare tid har Kimitoön blivit mer involverad, bland annat genom att ett nytt samarbetsavtal med Biosfärområdet tagits fram. En skillnad till tidigare ansatser till samarbeten beskrivs som att det nu gjorts mer "bottom-up", börjades från specifika aktiviteter tillsammans med dem som utför dem, snarare än som tidigare, då diskussioner förts i ledningsgruppen där samarbetet aldrig konkretiserats eller att någon inom kommunen känt ägarskap för frågan. Det nya angreppssättet har således varit mer i stil med det småskaliga och stegvisa som genomförts i Pargas.

I många projekt och sammanhang har det varit så att flera sektorer har behövt vara involverade. En intervjuad menar att "de här andra sektorerna varit jätteviktiga" vid vissa tillfällen då det kommit att handla om att inkludera sådant som till exempel kretslopp och matsvinn i undervisningen. En intervjuad daghemsrepresentant lyfter som exempel fram det kommunala sektoröverskridande samarbetet som ett hinder då de velat inkludera kompostering som en del av småbarnspedagogiken. En annan aspekt som intervjuade lärare lyfter fram är att det är en fördel om personer som förverkligar något också deltar i planeringen, det vill säga att det behöver finnas närvaro och anpassning i både planering och utförande.

Kommunens representanter lyfter fram att eldsjälarna i lärarkåren varit avgörande: "vi råkar ha såna lärare som brinner och känner liksom så väldigt starkt för det här ... att skulle vi inte ha haft det så skulle det vara jättesvårt att driva det här". Från lärarnas perspektiv har samarbetet med Biosfärområdet också varit uppskattat. De intervjuade lyfter fram att skärgårdsfostran hjälpt till att uppfylla läroplanens mål, till exempel att utveckla elevernas självkänsla. Den viktigaste fördelen har dock varit att samarbetet har underlättat för lärarna att utföra undervisningen, att arrangera fältdagar och lära sig på det sättet, att få in extern expertis särskilt på biologi, och att få resurser att göra utfärder till exempel till den yttre skärgården, och även att utfärderna ofta blivit viktiga sociala tillfällen där elever från olika skolor träffats. Biosfärsakademien har också bidragit med idéer och initiativ som lärare har svårt att själva åstadkomma, och inte minst Biosfärsakademins färdiga modeller lyfts fram av flera lärare som tacksamma att använda.

3.2 SALT-kommunerna

SALT-nätverkets målsättningar, att sprida skärgårds- och landsbygdsfostran med utgångspunkt från modellen för Skärgårdshavets Biosfärområde, presenterades inledningsvis i de första träffarna med kommunerna. Utöver Biosfärsakademins modell betonades också vikten av att engagera lokalsamhället och föreningar i processen att identifiera och formulera den lokala karaktären som ska integreras i undervisningen. Processerna kom att se olika ut i varje kommun, beroende på kommunens karaktär och vilka vägar kommunen valde att gå. Processerna kan i viss mån därför beskrivas som platsanpassade, även om enskilda beslut i kommunens förvaltning också spelat roll. Här följer kommunvisa redogörelser för hur processerna utvecklats. I regel togs de första kontakterna med kommunerna under hösten 2022, planeringen genomfördes under våren 2023 och hösten 2023 och aktiviteterna genomfördes under hösten 2023 och våren 2024.

3.2.1 Lappträsk

Lappträsk är beläget i utkanten av det tätbefolkade landskapet Nyland, men kan i alla avseenden karaktäriseras som ett landsbygdsområde. Lappträsk är en befolkningsmässigt liten kommun med ett invånarantal på 2600 personer. Befolkningen är relativt splittrad geografiskt, bosatta i 12 små byar. Kommunen har inget eget högstadium, men två lågstadier och dagis med två satellitgrupper.

Processbeskrivning

SALT-nätverkets ambitioner förankrades genom deltagande av kommundirektör, bildningsdirektör samt ledande politiker i det första introducerande mötet. SALT-gruppen påtalar nödvändigheten att involvera lokalsamhällets föreningar. Beslut att delta som pilotkommun tas i bildningens ledningsgrupp. Ansvaret för att driva frågan framåt tas inledningsvis av bildningsdirektören, men ansvaret överförs efterhand till kulturchefen, eftersom beslutet tas att hembygdsfostran ska inkluderas i utvecklingen av en kulturlärlästig, ett arbete som inletts före SALT-nätverket introducerades. Kommunen bildar en arbetsgrupp bestående av rektor, lärare, politiker och kulturchefen.

Kommunens representanter uppskattar genast idén att utveckla kommunens karaktär och hembygdsfostran, dels för att stärka ungdomars vilja att stanna i kommunen, dels att utnyttja omgivningen i undervisningen och komma ut ur klassrummet. Det uttrycks dock en oro för hur mycket kommunen måste satsa i arbetstid och resurser för att delta som pilotkommun. Bildningsdirektören ville diskutera med personalen i sin sektor för att försäkra sig om att de inte ansåg att det skulle bli för belastande för dem. Det var avgörande att SALT-nätverket kunde erbjuda stöd och material från Biosfärsakademien. Lärarna och dagispersonalen var de drivande i implementeringen. Olika verksamheter planeras, bland annat olika studiebesök som en del av undervisningen. Efterhand involveras också föreningar, delvis efter att SALT-nätverket påmint om det elementets värde. Den

sittande kulturchefen slutar, men i det skedet är processen redan i lärarnas och dagispersonalens händer.

Under processens gång konstaterade de involverade lärarna att den gemensamma identiteten i kommunen är svag vid sidan av enskilda byidentiteter och att arbetet med att främja hembygdsförstran till en del handlat om att utveckla den gemensamma identiteten. Lokala föreningar kom att spela en viktig roll för de aktiviteter som arrangerades, som handarbete med Marthaförening, besök på hembygdsmuseum, laga och äta bondost och så vidare.

3.2.2 Vörå

Vörå kommun är beläget omkring en halvtimmes väg norrut från regioncentrumet Vasa i Österbotten. Kommunen har omkring 6400 invånare och består av kärnlandsbygd och skärgårdsområden. Kommunen har sju daghem, åtta lågstadier, ett högstadium samt gymnasium. De före detta kommunerna Maxmo, Oravais och Vörå utgör kommundelar med i någon mån olika karaktär. Maxmo är kommunens skärgårdsdel.

Processbeskrivning

Frågan förankras brett i kommunen genom det introducerande mötet, där kommundirektör, välfärdschef, fritidssekreterare, chef för småbarnspedagogik och ledande politiker deltar. Kommundirektören och styrelseordföranden föreslår inkludering av både bildnings- och fritidssektorer redan från början. Processen drivs därefter av välfärdschefen och en pedagogisk planerare. Enskilda lärare är inte med i implementeringen, utan endast då det nya materialet ska testas. Föreningar inkluderas efterhand både i planering och genomförande.

Kommunens representanter visar stort intresse för SALT-modellen eftersom den går ihop med kommunens strategier om en barnvänlig kommun och att främja delaktighet särskilt för unga. Det passar även ihop med det behov som uppstått i Maxmo där en skärgårdsskola sammanslås med Maxmos centrumskola. Kommunen vill främja en gemensam identitet i området. Kommunen visar också uppskattning över att få ta del av Biosfäradakademins material och SALT-nätverkets stöd. Kommunrepresentanterna beskriver ändå att processen stannade upp inledningsvis, "för vi visste inte var vi skulle börja". I och med att SALT-nätverket arrangerade en workshop där även föreningar inkluderades, där lokalsamhällets karaktär diskuterades, fick processen fart. Materialet från Biosfärområdet var viktiga källor till inspiration för det material som kommunen utvecklade, bland annat lokala djur som fick representera ägare av en kulturstig och en kulturryggsäck. Kommunrepresentanterna beskriver samarbetet med föreningarna som avgörande, "vi hade figurerna men inte historierna", vilket föreningarna bidrog med. En viktig insikt i kommunen var värdet av samarbete mellan de två sektorerna och att det tillsammans med samarbetet med föreningar stärker kontakten med lokalsamhället: "det här har fått upp ögonen för hur viktigt det är att vi som jobbar inom kommunen också känner kommunen". Kommunen vill arbeta vidare med hembygdsförstran också i andra kommundelar än Maxmo för att ge unga möjligheten att känna sin hemkommun, bygga en gemensam identitet, få till stånd med besöksbetonad undervisning, och att det sammantaget är viktigt för att ungdomarna i det fortsatta livet vill leva och bidra till kommunens utveckling.

3.2.3 Malax

Malax kommun har 5500 invånare, beläget en halvtimmes väg söder om Vasa i Österbotten. Kommunen har 5 lågstadieskolor, 4 daghem, 4 gruppfamiljedaghem samt högstadium och gymnasium tillsammans med Korsnäs kommun. Kommunen består av kärnlandsbygd med Bergö som skärgårdsdel. Bergö är anknutet till fastlandet via färja och har eget daghem och lågstadieskola.

Processbeskrivning

En bred förankring i kommunen var synlig vid det första mötet, där kommundirektör, bildningsdirektör, ledande politiker, fritidschef samt rektorer deltog. Att utveckla lokal identitet för att främja att ungdomar väljer hemorten som boplatz i framtiden ligger i kommunens intresse, och representanterna för bildningssektorn lyfter fram att det passar bra ihop med läroplanen och hur skolor på alla nivåer vill utvecklas. Även ambitionen att inkludera föreningar går väl ihop med kommunens ambitioner att inkludera lokalsamhällena. Den initiala ambitionen är att genomföra aktiviteter i Bergö daghem och lågstadium, samt i kommunens högstadium och gymnasium. Beslutet tas att tillsätta en arbetsgrupp för detta ändamål, men det görs aldrig. En intervjuad menar att en huvudorsak till detta var att bildningsdirektören var på väg i pension och att "det var mycket på den nya direktörens bord" när denne väl tillsattes. Det fanns dock ett intresse vid Bergö daghem, förskola och skola att starta processen, och arbetet inleddes på så sätt på verkstadsgolvet, i samarbete med SALT-nätverket. Liksom i Vörå uttrycker representanterna på Bergö en osäkerhet över "var vi skulle börja", delvis på grund av att kommunens administration inte drev frågan aktivt. SALT-nätverket arrangerade en workshop där föreningar och skolrepresentanter deltog för att identifiera särdrag på Bergö som kunde användas i undervisningen. Representanter från Bergö beskriver att den workshopen "klarlade saker" och de fick en idé om hur de skulle gå vidare.

Intervjuade beskriver det som "naturligt" för Bergö skola att ta med föreningar i samarbetet, att även lärare är en del av lokalsamhället. På basen av detta utvecklar skolan och daghemmet aktiviteter: daghemmet lyfter fram viktiga platser och traditioner, medan skolan i samarbete med föreningar utvecklat konceptet skärgårdslabbet där naturen och traditioner lyfts fram. Kommunens målsättning är att med Bergö som modell utveckla liknande koncept i kommunens andra skolor och samla det som görs till en hållbarhetsstig enligt Pargas stads modell.

3.2.4 Nådendal

Nådendal är den klart största av pilotkommunerna med omkring 20 000 invånare. Kommunen har 8 lågstadier, 2 högstadier och 13 daghem. Nådendal är en utpräglad skärgårdskommun, samtidigt som kommunens centrum befinner sig endast 20 minuter från regioncentrumet Åbo.

Processbeskrivning

Processens start i Nådendal avviker markant från övriga fallstudier. Som en följd av närheten till Pargas och Skärgårdshavets biosfärområde kände representanter vid Nådendal till modellen Biosfäradakademien redan innan, och kommunen gjorde följaktligen själva en intresseanmälan att delta som pilotkommun. Frågan drivs på så sätt från början av en ledande tjänsteperson. Deltagandet förankras genom tjänsteperson i kommunens ledningsgrupp och även politiskt genom skärgårdsnämnden. Processen snävar snabbt in till skolor och lärare. Efter ett tag bildas en bred styrgrupp som involverar flera kommunsektorer och enskilda externa aktörer som museum. Ytterligare tillsätts en arbetsgrupp ledd av kulturchefen för att utveckla kulturlärstigen, och en separat grupp för att utveckla småbarnspedagogikens material. Det aktiva planeringsarbetet genomförs av lärare, brett i ett flertal skolor på alla nivåer. Tyngdpunkten ligger i enlighet med Biosfäradakademien på miljö och hållbarhet snarare än lokal kultur, vilket även det skiljer sig åt från de andra pilotkommunerna. Det här gjorde också att behovet att inkludera lokala föreningar var mindre. Genom kommunens storlek och att kommunens ledning beviljar en bred satsning gör också att processen har betydligt mer resurser än de andra kommunerna, vilket till exempel syns genom att det finns planer på att anlita författare att skriva skärgårdsberättelser.

SALT-nätverkets fokus på skärgård och landsbygd passar kommunens karaktär, strategier och varumärke, inte minst kommunens skärgårdsskolor, och anses även vara ett bra komplement till redan befintliga kultur- och hållbarhetslärstigar. Förutom att utveckla kommunens varumärke ses hembygdsfostran som en metod för att föra samman olika åldersgrupper och utveckla gemenskapen. En ambition som lyfts fram på slutseminariet är att kommunen vill utveckla barns förhållande till naturen, att leva hållbart, att njuta i naturen, och stoltheten över att ha en hållbar identitet. Biosfärsakademins modeller uppskattades av kommunen och användes som inspiration för att utveckla egna koncept. Kommunen vill fortsätta utveckla de modeller som är påbörjade så att de blir bestående element. Mer samarbete med tredje sektorn eftersträvas i framtiden.

3.2.5 Enonkoski

Enonkoski är den minsta pilotkommunen med 1350 invånare, ett daghem och en skola för årskurs 1–9. Kommunen är belägen i Södra Savolax en halvtimmes väg norr om Nyslott. Kommunen är landsbygdspräglad och representerar Insjöfinland.

Processbeskrivning

Den första förankringen i kommunen är relativt smal, de första träffarna inkluderar endast bildningsdirektören och lärare. Kommunen visar dock intresse och lyfter fram att SALT:s tema passar in i den kulturlärstiga som är under utarbetning. En intervjuad beskriver att bildningsdirektören visade stort intresse redan från början. På mötena lyfts det fram att det finns lokala traditioner och natur att utnyttja i undervisningen, att lärare redan gör mycket men att det saknar struktur. Samtidigt signaleras det också på mötena att det finns brist på resurser, både tid och ekonomiska sådana, och förslag ges att ansöka om finansiering från lokala stiftelser. Kommunen meddelade också att de inte hade möjlighet att avsätta arbetstid för deltagande i SALT-nätverkets träffar. Processen i kommunen tappar fart när bildningsdirektören lämnar sitt jobb. Kommunen satsar fortsättningsvis på att utveckla sin kulturlärstiga. Kommundirektören visar dock stöd för SALT och ger den nya bildningsdirektören i uppdrag att engagera sig hösten 2023, men eftersom det tog tid för den nya personen att sätta in sig i frågan hann kommunen inte inkludera SALT-aktiviteter den terminen, vilket gjorde att kommunens arbete inte hann inkluderas inom ramen för SALT-nätverket.

4. Diskussion

Biosfärademin och SALT-nätverkets pilotkommuner har utvecklats utgående från två olika premisser. Utvecklingsprocessen i Biosfärademin har handlat om att utveckla något nytt i ett område där organisationen för biosfärområdet redan är etablerad. Biosfärademin har utvecklats småskaligt och stegvist från grunden, vilket delvis förklarar varför närheten till Pargas stad varit till fördel i jämförelse med Kimitoön. Denna inkrementella utveckling har också varit möjlig att genomföra med mer kortsiktiga beslut utan stor budgetpåverkan och har på så sätt heller inte krävt separata politiska beslut. SALT-nätverkets spridning av en hembygdsfostransmodell kan däremot snarare liknas vid spridning av innovationer till nya användare. Det har funnits flera alternativa tillvägagångssätt i spridningsskedet: mottagarkommunerna har bland annat haft möjlighet att genomföra småskaliga tester av enskilda delar av Biosfärademin, utveckla egna modeller med inspiration från Biosfärademin, eller införa hela paketet på en övergripande nivå. Både Biosfärademins utveckling och SALT-kommunernas processer bidrar emellertid bägge till förståelsen för hur insatser för att främja en känsla av hembygd kan struktureras. Det finns även konsekventa faktorer som sammanfaller mellan Biosfärademins och SALT-kommunernas utvecklingsprocesser. Dessa avhandlas var och en i det följande.

Kommunens karaktär och behovsbild. Pargas stora andel av Biosfärområdet, och stadens karaktär som skärgårdskommun, i jämförelse med Kimitoön där biosfärområdet har en mer undanskymd roll, var en starkt påverkande faktor för Kimitoöns initiala passivitet när Biosfärademin utvecklades. På samma sätt var Nådendals karaktär som skärgårdskommun viktig för deras intresse att delta i SALT. I samtliga SALT-kommuner motiverades deltagandet med att det på något sätt överensstämde med kommunens strategier, behov eller karaktär. I Vörå lyftes skolsammanslagningen fram och behovet att skapa en gemensam identitet i Maxmo, i Malax påtalades den kommunala strävan att inkludera föreningar och lokalsamhället, i Lappträsk strävan efter att utveckla den gemensamma identiteten mellan kommunens byar. I övrigt betonades behovet att uppfylla läroplanen med nya aktiviteter. Att sprida hembygdsfostran måste således ha kommunens behov och egna strävanden i åtanke.

Nyckelpersoner. Personer i nyckelroller har varit avgörande i samtliga studerade processer. I Biosfärademin var ledande tjänstepersoner viktiga, vilket till exempel var synligt i Kimitoön där ett personbyte var en delförklaring till att processen fick ny fart. I Pargas framhävs lärarnas roll som eldsjälar, outhärliga för utvecklingen av modellerna. I SALT-kommunerna är likaså nyckelpersoner synliga som avgörande för hur processerna utvecklades. I Malax var bytet av ansvarig tjänsteperson en starkt påverkande faktor för att processen snävades in till att endast beröra Bergö. Samtidigt var lärarnas aktivitet avgörande för att utvecklingen nya modeller kom i gång och fullbordades. I Lappträsk fick lärarna på ett liknande sätt en avgörande roll då ansvarig tjänsteperson försvann, men i ett skede då utvecklingen redan fått fart. I Vörå tog tjänstepersoner en stor del av ansvaret för utvecklingen av kommunens modeller. I Nådendal var den ledande tjänstepersonens intresse avgörande för att få i gång den omfattande process som genomfördes där. I Enonkoski var likaså den ledande tjänstepersonens roll central, vilket fick en negativ utgång då denne senare avgick. Det här visar både att personer som brinner för en fråga är nödvändiga för att processer ska skrida framåt, samt att utvecklingsprocesser blir sårbara för händelser då sådana personer försvinner, inte minst i små kommuner där processer inte kan förankras bland fler personer på samma sätt som i en större kommun. Detsamma är även synligt i småskaliga, inkrementella processer som provar sig fram, där processen inte hunnit etableras i organisationen. Vi ser således bevis på hur nyckelpersoner både i ledande ställning och bland praktiker kan vara avgörande, beroende på hur processen utformas och i vilket skede utvecklingsprocessen är. Det är möjligt att testa nya modeller utan att ledningen driver en fråga, men tillvaratagandet av resultaten på längre sikt kan vara mer sårbart.

Förankringen. Det här är en faktor som också har att göra med nyckelpersoner. Den initiala förankringen var bred i Lappträsk, Vörå och Malax med deltagande av ledande tjänstepersoner och politiker, fler sektorer än en och även deltagande av lärarnivån. Förankringen i Enonkoski var jämförelsevis smal genom att endast bildningens ledande tjänsteperson och lärare deltog. I Nådendal var förankringen likaså smal genom den drivande ledande tjänstepersonen, samtidigt som kommunen representerar en annan typ av process där tjänstepersonen själv övertygade organisationen om innovationens fördelar. En bred förankring förbättrar möjligheterna för att en organisation ska övertygas om att den nya modellen är till fördel, något som är utmanande i en organisation som en kommun med en mångfald sektorer, hierarkier och politiska dimensioner. Risken med en smal förankring är synlig i Enonkoski, som var beroende av en enda tjänstepersons aktivitet då denne lämnade sin post, samtidigt som vi också måste komma ihåg den lilla kommunens sårbarhet. Fördelen med en bred förankring är synlig i Malax genom att processen kunde fortsätta så att säga på verkstadsgolvet då den ledande nivån inte hade möjlighet att styra, tack vare att lärarna var inkluderade redan från början. I Vörå var den breda förankringen till fördel genom att kommunen hade möjlighet att från början besluta att flera sektorer ägnar tid åt verksamheten, något som uppgavs ge mersmak. Nödvändigheten av att inkludera kommunpolitiker kan inte direkt bedömas utgående från våra fallstudier, särskilt med tanke på att SALT-nätverket inte förutsatte direkta finansiella satsningar. Politikens position i processerna har varit indirekt synlig genom att kommunerna lyft fram att deltagandet i SALT-nätverket uppfyller de strategier som politikerna beslutat om. Att de involveras från början säkerställer i alla händelser att en utvecklingsprocess inte råkar ut för politiska hinder längre fram.

Kommunens resurser. I forskningen på samskapande lyfts kommunens resurser ofta fram som en begränsande faktor: det är svårt för slimmade administrationer att hitta tid för utvecklingsaktiviteter utöver de vardagliga uppgifterna. Särskilt små kommuner med begränsade resurser i både arbetstid och pengar har svårt att omfatta möjligheter till egen utveckling, vilket inte minst fallet Enonkoski vittnar om. Lärare har till exempel arbetsbilden fullsatt - lönar det sig för dem att pressa in utvecklingsuppgifter i samarbete med externa aktörer, till exempel föreningar? För personer i ledande ställning handlar det om att se den långsiktiga nyttan av att ägna tjänstemannakårens tid åt utvecklingsprocesser där slutresultatet kan vara osäkert. I jämförelsen mellan Kimitoön och Pargas har sådana överväganden eventuellt spelat in när det mer skärgårdsdominerade Pargas i ett tidigare skede beslöt att satsa arbetstid på att utveckla Biosfärademin. Ett kännetecknande drag hos lärarnas utsagor om erfarenheterna att arbeta med Biosfärområdet har samtidigt varit att samarbetet varit till hjälp och underlättat undervisningen, genom att Biosfärområdet bidragit med idéer och modeller, samt att samarbetet bidragit med kontakter och ett nätverk av experter. Liknande uttalanden syns i SALT-kommunerna genom de modeller och stöd som SALT-nätverket kunnat erbjuda. I till exempel Lappträsk var det här stödet, tillsammans med att det inte fanns krav på att kommunen måste satsa egna medel, avgörande för kommunens möjlighet att delta i nätverket. Här finns en viktig lärdom: en förhållandevis förmånlig stödverksamhet kan göra stor skillnad i att sporra små landsbygdskommuner till utveckling.

Tväarsektoriellt och vertikalt samarbete. Erfarenheten i utvecklingen av Biosfärademin är att utvecklingsprocesser ofta blir tvärasektoriella. Har bara en sektor tilldelats ansvar för en uppgift kan frågan behöva behandlas i övergripande kommunala organ före den uppgiften kan delas med andra sektorer, vilket kan te sig som ett oöverkomligt hinder i nyskapande småskaliga aktiviteter. Det är också möjligt att se väsentligheten av det vertikala samarbetet i Biosfärademin. I Pargas lyfter flera intervjuade fram nyttan av att det finns nära kontakt mellan de som planerar och de som implementerar. I SALT-nätverkets innovationsspridning ser vi ytterligare en nytta av den breda förankringen. I kommuner som Lappträsk och Vörå deltog flera sektorer samt ledande tjänstepersoner och politiker genast när konceptet presenterades, vilket möjliggjorde att flera sektorer tilldelades

ansvar för uppgiften. Särskilt i Vörå uttrycktes det sektoröverskridande samarbetet som nytänkande och en fördel för hur uppgiften fullbordades. En sådan typ av förankring motverkar på så sätt situationer där en utvecklingsprocess bromsas av att frågan måste gå igenom det byråkratiska maskineriet när ytterligare sektorer ska involveras. Det tvärsektoriella samarbetet är något som kommuner eftersträvar allt mer. Fallstudierna visar på fördelen av tvärsektoriella diskussioner och förankring i tidiga skeden av en utvecklingsprocess.

Extern expertis och resurser samt lokala nätverk. I de studerade processerna kan vi identifiera viktiga roller för både exogena (expertis och resurser utifrån) och endogena (lokala nätverk och resurser) resurser. I utvecklingen av Biosfäarakademien har extern expertis från bland annat Åbo Akademi och Forststyrelsen varit avgörande för hur modeller och koncept utvecklats. Det har snarast handlat om kunskap i biologi, men Biosfärområdet i sig har även bidragit med nätverk av aktörer och kunskap om lokala resurser och företeelser. På ett liknande sätt uttrycker SALT-kommunerna uppskattning för den externa input som SALT-nätverket och Biosfärområdet bidragit med, särskilt genom de modeller som använts som inspiration i kommunernas egna utvecklingsprocesser. Ett annat exempel är hur processerna i Malax och Vörå stannade upp efter de inledande mötena och att de drog nytta av att SALT-nätverket arrangerade workshopar där lokala föreningar och kommunerna gemensamt fick fundera på hur den lokala kulturen skulle kunna representeras i undervisningen. Här ser vi också den avgörande roll som de endogena resurserna hade: i Lapträsk, Malax och Vörå var de lokala föreningarnas bidrag avgörande för de modeller som utarbetades. En kombination av externa och lokalt interna resurser underlättar kommunernas och skolornas arbete, samtidigt som det tycks minska risker för misslyckande.

5. Slutsatser och rekommendationer

En begränsning i föreliggande studie är att lokalsamhällets och elevernas perspektiv inte har inkluderats genom direkta intervjuer eller enkäter. Föreningar har varit delaktiga i SALT-kommunernas aktiviteter, men föreningarnas upplevelser har på grund av resursbrist inte varit möjlig att höra. Påverkan på lokalsamhället har därför inte varit möjlig att studera, utan fokus i den här studien ligger i stället på organiseringen av aktiviteterna: vad har hindrat och vad har främjat utvecklingsprocessernas framskridande?

Det kan för det första konstateras att en toppdriven process som i Nådendal, uppbackad av hela organisationen, är ett förhållandevis simpelt sätt att driva en utvecklingsprocess. En relativt sett större kommun har, om den beslutar att satsa på det, möjlighet att driva en dylik process på bred front. Nackdelen med toppstyrda processer är i regel att lokalförankringen lider. Malax, Vörå och Lapträsk visar på hur kommuner kan dra nytta av lokala föreningar, en inkludering som i bästa fall stärker platskänslan och platsidentiteten i lokalsamhället på lång sikt.

Små kommuner har begränsad kapacitet att ta sig an utvecklingsaktiviteter, samtidigt som olika typer av kommuner har olika typer av incitament att delta och behovsbilder och ambitioner skiljer sig åt. Kommunens och platsens karaktär är på så sätt avgörande för hur utvecklingsprocessen tar form, vilket är aspekter som måste beaktas både internt i kommunen och av externa aktörer. En standardiserad modell är inte fördelaktig.

Inkrementell utveckling, en småskalig, stegvis utveckling är möjlig att genomföra i små kommuner, även i fall där kommunen tvingas pröva sig fram och där slutresultatet är osäkert. Det är en väg att bygga större och mer betydelsefulla aktiviteter på längre sikt. Fallstudierna visar den avgörande roll som drivna individer har för sådana småskaliga processer. Det är de som möjliggör aktiviteten, samtidigt som processen blir sårbar om ansvaret sätts på endast en person. SALT:s aktiviteter visar på hur en bred förankring i kommunen, inkluderande både ledning och praktiker, främjar tvärssektoriella lösningar, och att en sådan ansats även motverkar sårbarheten i dylika småskaliga utvecklingsprocesser.

Kommuner har ofta ansträngda budgeter och personal med arbetsbilder där utvecklingsarbete får litet utrymme. Fallstudierna visar på hur externt stöd, idéer och modeller är till stor hjälp och ofta avgörande både för den kommunala planeringen av dylika processer och för enskilda lärares utvecklingsarbete. En extern aktör som driver på och stöder kommunernas utvecklingsarbete kan på så sätt med små medel få betydande påverkan på kommunfältet i Finland.

Ovanstående slutsatser föranleder ett antal rekommendationer:

- Etablerande av en nationell eller regional organisation som stöder kommuners utveckling av pedagogiska modeller för hembygdsfostran, liknande Biosfärområdets roll för Biosfäradakademien
- Anpassa till kommunens och platsens karaktär: Det är viktigt att erkänna att olika kommuner har olika förutsättningar och behov. Statliga stödprogram och riktlinjer bör vara flexibla nog att anpassas efter varje kommuns unika situation och utvecklingspotential.
- Främja inkrementell utveckling: Småskaliga, stegvisa utvecklingsprocesser bör uppmuntras, särskilt i mindre kommuner. Dessa processer kan vara långsiktigt framgångsrika och bygga upp värdefulla resurser över tid. Det är dock viktigt att undvika att enbart en person har ansvaret för dessa processer för att minska sårbarheten.
- Förankra utvecklingsprocesser på bred front i kommunerna för att främja tvärssektoriella lösningar och motverka sårbarhet.
- Stöd från externa aktörer: Kommuner med begränsade resurser bör söka externt stöd från andra kommuner eller civilsamhället för att underlätta utvecklingsarbete. Externa aktörer kan

bidra med idéer, resurser och expertis som kan vara avgörande för att driva framgångsrika utvecklingsprojekt.

Litteraturlista

Ansell, C., and J. Torfing. 2021. *Public Governance as Co-Creation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Baines, S., Wilson, R., Fox, C., Narbutaite Aflaki, I., Bassi, A., Aramo-Immonen, H., & Prandini, R. (2023). *Concrete and Elasticity – Co-creation in public services: policy and practice for innovation and social justice*. Polity Press.

Brady B., Chaskin R., McGregor C., (2020). Promoting civic and political engagement among marginalized urban youth in three cities: Strategies and challenges, *Children and Youth Services Review*, Volume 116.

Bosworth, G., Rizzo, F., Marquardt, D., Strijker, D., Haartsen, T., Aagaard Thuesen, A. (2016). Identifying social innovations in European local rural development initiatives. *Innovat. Eur. J. Soc. Sci. Res.* 29 (4), 442–461.

Brandson, T., T. Steen, and B. Verschuere. 2018. *Co-Production and Co-Creation*. New York: Taylor & Francis.

Chaskin, R.J., McGregor, C., & Brady, B. (2018a). *Supporting Youth Civic and Political Engagement: Supranational and National Policy Frameworks in Comparative Perspective*. Galway: UNESCO Child and Family Research Centre, National University of Ireland Galway.

Finlay, A., Wray-Lake, L., & Flanagan, C. (2010). Civic engagement during the transition to adulthood: Developmental opportunities and social policies at a critical juncture. In N. J. Hoboken (Ed.). *Handbook of research on civic engagement in youth* (pp. 277–305). John Wiley & Sons.

Flanagan, C., & Levine, P. (2010). Civic engagement and the transition to adulthood. *Future of Children*, 20(1), 159–179.

Fox, C., Baines, S., Wilsson, R., Jallonen, H., Narbutaite-Aflaki, I., Prandini, R., Bassi, A., Ganugi, G., & Aaramo-Immonen, H. (2021). *A New Agenda for Co-creating Public Services*. Turku University of Applied Sciences.

Leino, H., & Puumala, E. (2021). What can co-creation do for the citizens? Applying co-creation for the promotion of participation in cities. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 39(4), 781-799. <https://doi.org/10.1177/2399654420957337>

Nordberg, K. (2022). *Kommunen som samskapare*. Åbo Akademi, Vasa.

Nordberg, K., Sandell K., Enlund M. (2023). *Rurala stannare : En studie av stannandets dynamik i Österbotten, Finland*. Migrationsinstitutet 05/2023.

Osborne, S. P., and K. Strokosch. 2013. "It Takes Two to Tango?" *British Journal of Management* 24:S31–S47. doi:10.1111/1467-8551.12010.

Ray, C., 2006. Neo-endogenous rural development in the EU. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (Eds.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, pp. 278–291.

Raymond CM, Manzo LC, Williams DR et al (2021). *Changing senses of place: navigating global challenges*. Cambridge University Press

Riukulehto, Sulevi (2013). *Kotiseudun merkitys alueidentiteetin ja alueellisen yhteisöllisyyden muodostumisessa*. Esimerkkinä Nurmo 2012. Teoksessa *Yhteisöllisyyden perintö*. Tutkimuksia

yhteisöistä eri vuosisadoilla. Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen (toim.). Historiallinen arkisto 139. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 309–335.

Rogers, E. M. 1983. Diffusion of Innovations. New York: The Free Press.

Suutari T., Rinne-Koski K., Riukulehto S. (2021). Juuret junioreille: Maaseudun lasten ja nuorten kotiseututietoisuuden rakentuminen. Helsingin Yliopisto, Ruralia-instituutti, Raportteja 214.

Voorberg, W. H., V. J. Bekkers, and L. G. Tummers. 2015. “A Systematic Review of Co-Creation and Co-Production: Embarking on the Social Innovation Journey.” *Public Management Review* 17(9):1333–57. doi: 10.1080/14719037.2014.930505.